

MÚLTIDÉZŐ

X . É V F O L Y A M , 2 0 2 1 . I V . S Z Á M

A Múltidéző előző, régészeti témájú száma szakmai körökben váratlanul országos érdeklődést váltott ki. Tízéves fennállásunk alatt erre még nem volt példa. Egy-egy szám, pl. az I. Világháborús (2020/2) a megyében is ugyanezt tette a témával foglalkozó kutatók számára. Ezek a visszajelzések, és természetesen az olvasóktól érkezők adnak erőt a további feladatok elvégzésére, még ha a település önkormányzata, annak kulturális bizottsága a kezdetek óta egyetlen fillérrel sem támogatta a Múltidéző műhelymunkáját és helytörténeti alap kutatásait.

A rendszerváltás előtt, a rumi vasút felszámolása után, készült egy tervtanulmány a Szombathely-Kám kistérség, a vasútmegszüntetését követő elsorvadás megállítására, amely elsősorban idegenforgalmi, turisztikai célokat jelölt ki. Ez a tanulmány településünk műemléki gazdagságával érvelve a 28 km-es körzet mértani közepén elhelyezkedő Vasszécsenyt jelölte ki a térség idegenforgalmi, soron kívül fejlesztendő központjának. Műemlékeink hasznosítását is tervbe vette és az Ó-Ebergényi kastély hajdan leégett másik szárnyát is egy építészeti terv alapján visszaépítették volna, textilalkotóház és textilmúzeum funkcióval. A Velemben megszűnt textilalkotótelepet szerették volna ide áthelyezni. Mivel ez a projekt meghiúsult, a textilalkotótelep az a Zsenneyi művésztelepre került át. A rendszerváltás után pedig ezt a tervet egyszerűen félredobták, mint a régi világ rossz emlékét.

Az eltelt négy évtized alatt azonban műemléki épületeink jócskán megfogyatkoztak, így már az akkori elképzelés aligha valósítható meg. Lebontásra került az Ebergényi család által épített szécsenyi klasszicista plébánia, a Festetics család által építtetett svájci tehenészet istállóépülete (piros istálló), romhalmazzá vált a Festetics család barokk sörháza (magtár), elbontották a lipárti 800 éves malmot (egykori mileki malom), pusztulóban van a lipárti Szkok villa, két végén megbontották a lipárti barokk káptalan kastélyt, majd a Hefe Menyhért körében tervezett épület megmaradt részét, mit sem törődve a műemléki szempontokkal, teljesen átalakítva újították fel. Ugyanez történt a lipárti Szkok Andor építette molnárségéd házzal is. Mintha direkt pusztítanánk saját múltunkat.

A faluban talán már egy lakóház sem áll, ami az I. Világháború előtt épült, a két háború közt építettek közül is csak néhány. Így a Gyöngyös menti boltíves-tornácós háztípus, ami hajdan a többségét adta a lakóházaknak, mára kihalófélben van. A tornác a lakóház lelke volt évszázadokon keresztül, a kinti és a benti, a véges és végtelen világ találkozása, a népi építészet évezredek bölcsességének öröksége, ahogy erre Zalai Tóth János munkássága rámutatott.

1. kép: A kastélyokkal egyidős síremlék a szécsenyi temetőben; 2. kép: Nagy Mihály öregesküdt sírja a lipárti temetőben; 3. kép: Ismeretlen sír a szécsenyi temetőben; 4. kép: Soós János sírja a lipárti temetőben; 5. kép: Horváth Ferenc sírja a lipárti temetőben

100 évesnél idősebb épületünk immár csak 5 van, a 2 kastély, a 2 templom és a romos Festetics sörház, így szinte teljesen elvesztettük idegenforgalmi vonzerónket. Néhány síremlék még tanúskodik ebből a hajdani gazdagságról, de azok is pusztulóban vannak, mert mint ahogy az épületek megmentéséről nem készült terv, úgy ezekről sem.

Más településeken megőrzik a régi síremlékeket, a temető kerítése mellé sorolják őket, vagy az idő tanújaként felújítva eredeti helyén hagyják őket. Mint ahogy 100 évnél idősebb épületünk már alig van, a temetőink sírköveinél is ugyanez a helyzet. Ebben a számban ezeket vesszük sorra, szomorú aktualitást a témának a Covid miatt „temetőjárásunk” adott. Nem volt még életünkben olyan idő, amikor ilyen sűrűn költöztek át az élők ebbe a másvilágba.

A síremlékek, mivel a második-, örök lakóhelyeink mindig is az építészet stílusjegyeit-, elemeit kölcsönözték. Ezt az ősi metaforát a sírkőfaragók a II. Világháborúig figyelembe vették. Csak a kockaházakkal egyidőben jelentek meg a „modern” sírkövek a temetőinkben, megtagadva minden korábbi íratlan szabályt, hagyományt. Majd egy idő után a sírkövek elkezdtek a TV készülékekhez hasonlítani, egyre vékonyodtak, mint a lapmonitorok, egyre formatervezettebbek lettek, mint az autók, míg végül lapos szappanformákká váltak, alig emlékeztetve ősképekre, Krisztus golgotai keresztjére.

6. kép: A lipárti temető anyakeresztje; 7. kép: A szécsenyi temető anyakeresztje 1864-ből, Virág Katalin állíttatta; 8-10. kép: Ismeretlen sírja a szécsenyi temetőben

A legrégebbi sírköveket, sírkereszteket általában a szombathelyi sírkőfaragó mesterek (Raffensperger, Hudetz, Kondor) műhelyei készítették az útszéli keresztjeinkhez, Mária szobrainkhoz hasonlóan. Majd a kommunizmus felszámolta ezeket a műhelyeket és jöttek a képzetlen (legalább is a régiekhez képest), hagyományt megtagadó kivitelezők. Persze ehhez kellett a „múltat végképp eltörölni” új ideológia, minden, ami a múltra emlékeztetett, rossz volt. A vasszécsenyi temető kapuja feletti FELTÁMADUNK felirat is a történelem sülyesztőjébe került, igaz ez nálunk a rendszerváltás után történt, ami még inkább elgondolkodtató.

11. kép: A szécsenyi temető Mária szobra 1872-ből, Szalai János és Kőműves Anna állíttatta; 12. kép: Soós János sírja a lipárti temetőben; 13. kép: A Sibinger család sírja a szécsenyi temetőben; 14. kép: Szalai Péter sírja a szécsenyi temetőben

Külön fejezetet jelentenek a sírépítményekben az obeliszkok, az ókori eredetű emlékoszlopok. Sajnos mára teljesen „kivesztek”, pedig méltóságot, tartást, megbékélést sugároztak. Fekete gránit, fekete és fehér márvány anyaguk dacol az idővel, szinte az örökkévalósághoz szólnak. A barokkot idéző sírkeresztek, szoborral ékesített síremlékek mellett ezeket is helyi védettség alá kellene helyezni. Különösen azért, mert a klasszicizmust idézik meg, ami az Új-Ebergényi kastély és a szécsenyi templom stílusa. Ezt a stílusegységet erősítette a régi szécsenyi plébánia épülete, amit az új plébánia építésekor elbontottak. A klasszicizmus volt a felvilágosodás stílusirányzata, ami először tagadta meg a múltat, és fordult vissza egyértelműen az antikvitás világiasságához, evilágiságához, húzott ívet Európa prekereszténysége és posztkereszténysége között, és ezzel a mai modernitás első megnyilvánulása volt.

Ezek a klasszicista obeliszkok két nagyobb tömbből álltak, volt egy robusztusabb talapzatuk és volt egy nyúlánk felső részük, ezeket párkányszerű tagolás választotta el egymástól.

15. kép: Szatmári Annuska sírja a szécsenyi temetőben; 16. kép: Bertók István sírja a szécsenyi temetőben; 17. kép: Bertók László tanár sírja a szécsenyi temetőben; 18. kép: Dévay József festőművész, tanár sírja a szécsenyi temetőben; 19. kép: Gróf Ferenc plébános sírja a szécsenyi temetőben; 20. kép: Kiss Józsefné sírja a szécsenyi temetőben

20. kép: Kiss Józsefné sírja a szécsenyi temetőben; 21. kép: Horváth József sírja a szécsenyi temetőben; 22. kép: Pungor Ferenc és Süle József szécsenyi igazgató-tanítók sírja a szécsenyi temetőben; 23. kép: A Sütő család sírja a lipárti temetőben; 24. kép: Sütő István sírja a lipárti temetőben

25. kép: Vagenhofer Karolin sírja a szécsenyi temetőben; 26-28. kép: Farsang Ferencné sírja a szécsenyi temetőben

Talán még ma is mindkét temetőnk legmeghatározóbb síremlékei. Több van belőlük, mint az előzőleg tárgyalt barokkra emlékeztető sírkövekből. Ebben persze időtálló anyaguk is közrejátszik, mivel az idő vasfoga nem nagyon hagy rajtuk nyomot. Halálukat az jelenti, ha a szél ledönti őket.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy hajdan a temetőinkben a sima fakeresztek voltak többségben. Az egyszerű földműves családoknak nem telt kő, vagy műkő síremlékre. A kollektizmus szelleme azonban itt maradt, és mára a fakeresztek tűntek el, és mindenki egyensíremlékeket készített eltávozott hozzátartozóinak. Fél évszázaddal ezelőtt temetőinkben a sírok fele még fakereszt volt, legtöbbször az, amit a temetősor állítottak a sírhalomra. Úgy, ahogy az akkori falu lakóházai is, ezek is egymásra hasonlítottak. Nem volt rivalizálás, egy nagy családot képezett a falu ilyen szempontból is. Sajnos ez is már csak a múlt. A temető összképe, és a falukép is annyira megváltozott, hogy szinte már rá sem lehet ismerni, mintha már nem is falun lennének, hanem „Valahol Európában”.

29. kép: Szalai Antal sírja a szécsényi temetőben; 30. kép: Raffensperger József sírja a szécsényi temetőben; 31. kép: Takács Lajosné sírja a szécsényi temetőben; 32. kép: Takács Lajos sírja a szécsényi temetőben; 33. kép: Baráth János körjegyző sírja a szécsényi temetőben

34. kép: Horváth József sírja a szécsényi temetőben; 35. kép: Pusztuló obeliszk-sír a szécsényi temetőben; 36. kép: Marton Vince tanító sírja a lipárti temetőben; 37-38. kép: Fakeresztés sírok a szécsényi temetőben

39. kép: Morsics Istvánné sírja a szécsényi temetőben; 40. kép: Ismeretlen sírja a szécsényi temetőben; 41-42. kép: Fakeresztés sírok a szécsényi temetőben

43. kép: A Dragovics család síremléke a szécsényi temetőben; 44. kép: A Szok család kriptája a lipárti temetőben; 51. kép: Fekete Károly sírja a lipárti temetőben; 46. kép: Egyed Máté sírja a lipárti temetőben

A két világháború közt szerényebbekké váltak a sírpítmények, lassan eltűnkedtek a régi építészeti formák (barokk, klasszicizmus), anyaguk is olcsóbbá vált, egyre gyakoribbá váltak a műkősírkövek. A szecesszió és az art deco alig van jelen temetőinkben, ugyanakkor az I. Világháborús típustervekkel megalkotott katonasírok leegyszerűsített változatai is megjelennek. Érzékelhetően egyre egyszerűbbé válnak a sírok, amiben a 30-as évek világválsága, majd a háborús készülődés is közrejátszott. A háborús évek pedig végképp nem kedveztek a módosabb síremlékek létrehozására, ebből csak talán egyedül a Don kanyarban elesett Nardai Vince díszes síremléke a kivétel.

47. kép: Szabó Lőrinc esperesplébános sírja a szécsényi temetőben; 48. kép: A Gombkötő és Kovács családok sírja a lipárti temetőben; 49. kép: Pék János sírja a szécsényi temetőben; 50. kép: Vitéz Nardai Vince hős halott sírja a lipárti temetőben

51. kép: Pungor István sírja a szécsényi temetőben; 52. kép: Pungor József sírja a szécsényi temetőben; 53. kép: Németh Mária sírja a szécsényi temetőben; 54. kép: Pusztuló sír a szécsényi temetőben

55. kép: Palosy Lajos sírja a szécsényi temetőben; 56. kép: Nagy Géza sírja a lipárti temetőben; 57. kép: Bíró István igazgató-tanító sírja a szécsényi temetőben; 58. kép: Sütő Károly igazgató-tanító sírja a lipárti temetőben; 59. kép: Takács János sírja a lipárti temetőben

60. kép: Szabó Dezső igazgató-tanító sírja a szécsényi temetőben; 61. kép: Stóger János vendéglős sírja a lipárti temetőben; 62. kép: Dr. Bényei Aladár körzeti orvos írja a szécsényi temetőben 63. kép: Virág András sírja a szécsényi temetőben

Majd jött a II. Világháború után (és főleg a II. vatikáni zsinat után) a látszatmodernizmus, a látszatkonstruktivizmus, a látszاتفunkcionalizmus, vagy más néven az újbrutalizmus, a téglalap és kockásírkövek. Ahogy a falu lakóházai kockásítva lettek, ez ismétlődött meg az örök „lakóházakkal” is. A sátoztetős házak a legstílustalanabb épületek a történelem során, és ugyanez elmondható a 60-as, 70-es évek műkő-sírköveire is. A magyar falu tűnt el a szemünk előtt, evilágon és a túlvilágon egyaránt. A szakrális jelképek és szimbólumok kiiktatására kiválóan alkalmas volt ebben az időben a szomorúfűz motívum, amiből itt most két példát hozunk, de jóval több található ezekből temetőinkben. A rendszerváltásig nagyjából ez a világ „működött”, majd jött egy új modernizmus, amiről már korábban szóltunk. Presztízs lett sírkőkészíttetés az új kapitalizmusban, a sírkő társadalmi státuszszimbólummá vált, elérkezett a sírkövesek reneszánsza, hisz a középosztály a falun is megerősödött. Ahogy a lakóépületek elvesztették stílusukat (abszolút nem kapcsolódtak a korábbi népi építészeti

hagyományokhoz), ugyanez történt a síremlékeinkkel is. Európában, de az egész nyugati világban bárhol elképzelhetők, úgy is fogalmazhatunk, hogy globalizálódtak.

64. kép: Kis József kanonok-plébános sírja a szécsényi temetőben; 65. kép: Szalai Antal sírja a szécsényi temetőben; 66. kép: Gombkötő József sírja a lipárti temetőben; 67. kép: Cserkész Viktor tanácselnök sírja a szécsényi temetőben; 68. kép: Kalmár József sírja a szécsényi temetőben

Eddig elsősorban művészettörténeti, esztétikai szempontok alapján szóltunk a temetőinkről, de külön kell tárgyalni a szociológiai, művelődéstörténeti, helytörténeti, szempontokat. A közmegbecsülésben részesülő személyek (plébánosok, kántortanítók, körjegyzők, bírók, orvosok, molnárok, uradalmi tisztartók stb.) síremlékeit ugyanúgy helyi védettség alá kellene helyezni. A falubírók mindig a tehető, szorgalmas gazdák voltak, így kő síremléket is tudtak állítani. A temető ebben a formában is leképezte a település hierarchiáját.

Sajnos itt is történtek visszafordíthatatlan dolgok. A szécsényi templom mellé temetkezett Battyányi Gábor (1735-86), aki épp a Batthyányiak alatt volt szécsényi plébános. Az ő sírját, a mellette lévő apácasírokkal együtt a szécsényi ravatalozó építésekor eldózerolták. Kis József plébános még ezelőtt jelölte ki sírhelyét a templom mellé, hogy a szécsényi temetőnek ez a területe legyen az egyházi személyek temetkezési helye. Gróf Ferenc (1833-1902) és Szabó Lőrinc (1868-1925) szécsényi plébánosok viszont még nem ide temetkeztek.

A szécsényi temetőt kettéválasztó árok abból az időből való, amikor még evangélikusok is éltek a faluban, és az árok egyik felén a katolikusok a másikon az evangélikusok temetkeztek. Ilyen történeti múltja van a lipárti temetőben hajdan volt osszáriumnak is. Mivel a lipárti temetőt a múlt század közepéig cinteremfal vette körül, a temető emiatt nem volt bővíthető. Így a régi gondozatlan sírokat felszámolták, és az exhumált csontokat egy közös kő osszáriumba tették. A lipárti templom 2029-ben lesz 700 éves, tehát a templom körül elég régi sírok is lehetnek. Sajnos az osszárium helye ma már nem rekonstruálható.

69. kép: Fekete János sírja a lipárti temetőben; 70. kép: Pungor László plébános sírja a szécsényi temetőben; 71. kép: Tóth Gyula sírja a lipárti temetőben; 72. kép: Nagy Mária sírja a lipárti temetőben

Végezetül mutatunk két olyan példát, amikor az új sírkövek stílusban is a régieket követték, és ezzel szembeszálltak a süvítő modernizmussal, ami valójában a falut szeretné mindenestül elsöpörni, ha hagyjuk.

Az eddigiekből is egyértelműen megállapítható, hogy sírkertjeink a mai heterogén összképük ellenére is kiemelt védettséget kellen, hogy élvezzenek, különös tekintettel a műemléki és helytörténeti értékeikre. Ma, amikor végre annyit foglalkozunk természeti, környezeti értékeinkkel, azok megőrzésével, temetőink is ezek közé a humánökológiai értékek közé tartoznak, amiknek megőrzésével kiemelten kellene foglalkoznunk. Védjük az állatokat, védjük ritka növényfajokat-, növénytársulásokat, védjük a klímát, csak az emberi társulások (családi-, nemzeti-, vallási-, nemi identitás) nem védettek, sőt, szinte üldözendőkkelé vált.

Válaszúthoz érkezünk, múlt vagy jövő, de milyen jövő?